

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА**

ГУБАРЬ ОЛЬГА ГРИГОРІВНА

УДК 373.5.043.2-056.264:81'233(043.3)

**ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННСВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ОСНОВНОЇ ШКОЛИ**

13.00.09 – теорія навчання

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Полтава – 2021

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Гриньова Марина Вікторівна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
декан природничого факультету.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Бойчук Юрій Дмитрович,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, ректор;

доктор педагогічних наук, професор
Осадченко Інна Іванівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, професор кафедри
педагогіки та освітнього менеджменту.

Захист відбудеться 10 травня 2021 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 44.053.03 у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка за адресою: вул. Остроградського, 2, ауд. № 208, м. Полтава, 36003.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці імені М. А. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003) та на офіційному web-сайті закладу за покликанням: <http://pnpu.edu.ua>.

Автореферат розіслано 9 квітня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. А. Семеновська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Входження України в європейський простір та орієнтація на світові стандарти активізувала глибинну модернізацію вітчизняної системи шкільної освіти. Її ключовими векторами визначено компетентнісний підхід, створення інноваційного навчального середовища школи, запровадження інклюзії у сфері освіти й розроблення спектра навчальних стратегій для гнучкішого реагування на розмаїття потреб учнів, розвиток, виховання й соціалізація особистості школяра, формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатого мовної особистості. Про можливість такої реалізації йдеться в численних нормативних документах про освіту: Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), проєкті Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років (2014 р.), Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період 2017-2029 років (2016 р.), Концепції розвитку інклюзивної освіти (2010 р.), Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.), Державному стандарті базової середньої освіти (2020 р.), основні положення яких спрямовані на досягнення спільної мети – перетворити українську освіту на інноваційне середовище, в якому учні набувають ключових компетентностей необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності в соціумі.

Зважаючи на це, перед сучасною педагогічною наукою постає необхідність розробки та реалізації оптимальної сукупності форм, методів і засобів формування мовленнєвої компетентності учнів, зокрема, молодших підлітків, що передбачає розвиток здатності до здійснення успішної соціально-комунікативної діяльності, насамперед, мовленнєвої для гармонійної взаємодії з оточуючим світом. Формування мовленнєвої компетентності є домінантною потребою для молодших підлітків (10-13 років), провідною діяльністю яких є спілкування і взаємодія з ровесниками на основі конструювання та випробовування соціальних відносин, та вимагає уваги з боку організації процесу навчання в основній школі (5-9 класи). Особливої уваги потребують ті молодші підлітки, у яких фіксуються труднощі у спілкуванні, висловлюванні власної думки, комунікації з однолітками та дорослими. Водночас, нині організаційно-методичні засади навчального процесу у вітчизняних школах орієнтовані на знання учнів, і не враховують особливостей навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної, мовленнєвої діяльності учнів з особливими потребами. Невідповідність форм і методів педагогічного впливу на таких дітей може створювати передумови для формування у них негативного ставлення до навчання, а також труднощі в оволодінні навчальним матеріалом, у комунікації та соціалізації, розвитку мовної індивідуальності особистості.

Для сучасної дидактики очевидною стає нагальна потреба в оновленні змісту шкільної освіти відповідно до необхідності формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків, які навчаються на загальних засадах, так і підлітків з особливими потребами, на основі компетентнісного підходу до мовної освіти та концепції розвитку інклюзивної освіти. Нові вимоги

обумовлюють пошук нових підходів, принципів, дидактичних умов удосконалення цього процесу в навчальному середовищі основної школи.

Базову основу дослідження становлять праці з дидактики (Ю. Бойчук, С. Гончаренко, О. Жданова-Неділько, Н. Кононец, В. Лозова, В. Максименко, І. Малафійк, О. Малихін, І. Осадченко, Г. Троцько, Л. Семеновська, та ін.); розробки теоретико-прикладних аспектів упровадження компетентнісного підходу в освіту (І. Бех, Н. Бібік, С. Бондар, М. Головань, М. Гриньова, І. Зимня, І. Зязюн, О. Овчарук, М. Пентиліук, О. Пометун, Л. Скуратівський, О. Савченко, Н. Сулаєва, А. Хуторський та ін.); розвитку мовної особистості (Ф. Бацевич, Г. Богін, А. Богуш, Н. Голуб, В. Дрозд, А. Загнітко, О. Мороз); теоретичні й методичні основи формування мовно/мовленнєвих компетентностей з позиції лінгводидактики та лінгвопсихології (А. Аніщук, З. Бакум, Ф. Бацевич, Н. Бабич, А. Богуш, Н. Бондаренко, Н. Бородіна, О. Білеєв, Л. Вигодський, Н. Гавриш, О. Горошкіна, Т. Гриценко, В. Гумбольд, І. Гудзик, О. Кучерук, Т. Ладиженська, О. Леонтєв, О. Лещенко, М. Львов, Т. Марчук, К. Менг, Н. Соняк, С. Цейтлін, Л. Шевцова, Ю. Федоренко, Т. Фотекова, S. Brule, S. Finlagson та ін.); науково-практичні засади проєктування освітнього середовища навчального закладу (А. Баль, Ю. Жук, К. Крутій, С. Нестуля, Г. Полякова, О. Хлистун та ін.); основні положення інклюзивної дидактики та підходи до створення інклюзивного навчального середовища у закладах загальної середньої освіти (І. Абрамова, О. Андрєєва, О. Вербицька, І. Глущенко, О. Гноєвська, К. Горькова, Т. Дегтяренко, Л. Журавльова, В. Ремажевська, Л. Спірова, Н. Чередніченко, З. Шевців та ін.); практико-орієнтовані підходи до формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах основної школи (В. Мелешко, Л. Мамчур та ін.). Помітне місце серед наукових досліджень займає проблематика формування мовленнєвої компетентності школярів у контексті корекційної педагогіки та шкільної логопедії (Є. Архипова, Т. Бессонова, Л. Белякова, А. Винокур, Н. Волоскова, Н. Гаврилова, К. Горькова, О. Грибова, К. Дяченко, В. Кисличенко, О. Кірцхалія, О. Колишкін, Т. Момот, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, Н. Стадненко, Л. Тенцер, А. Ястребова та ін.). Однак, незважаючи на вагомість досліджуваних аспектів, проблема формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи в дидактиці висвітлена недостатньою мірою.

До необхідності об'єктивного вивчення особливостей процесу формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи та розроблення дидактичних засад порушеної проблеми спонукають і виявлені у процесі дослідження *суперечності* між:

- сучасними вимогами до організації освітнього процесу учнів основної школи, задекларованими на державному рівні та недостатньою обґрунтованістю теоретико-методичних основ формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в інклюзивному навчальному середовищі;
- необхідністю формування мовної особистості школярів на засадах концепції розвитку інклюзивної освіти та недостатнім рівнем сформованості їх

мовленнєвої компетентності, що проявляється в неготовності молодших підлітків до здійснення успішної соціально-комунікативної діяльності, насамперед, мовленнєвої для гармонійної взаємодії в соціумі;

– об'єктивною потребою в побудові науково обґрунтованої системи формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи та відсутністю розроблених дидактичних умов.

Отже, актуальність, виявлені суперечності, недостатня вивченість та необхідність більш ґрунтовного розгляду проблеми зумовили вибір теми дослідження: **«Дидактичні умови формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію підготовлено відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка за темою «Саморегуляція успішної навчально-виховної діяльності студентської та учнівської молоді» (ДР №0118U004309). Тему роботи затверджено вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 15 від 24.06.2015 р.) та узгоджено у бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 6 від 29.09.2015 р.).

Мета дослідження полягає у визначенні, обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми та з'ясувати зміст і структуру поняття мовленнєвої компетентності молодших підлітків.

2. Визначити критерії, показники та рівні сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків.

3. Виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи.

4. Розробити навчально-методичне забезпечення для формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи.

Об'єкт дослідження – процес навчання молодших підлітків у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – комплекс дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що процес формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи буде ефективним, якщо реалізуються дидактичні

умови: створення сприятливого мовленнєвого оточення для молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи; забезпечення дидактичної адаптивності логопедичного супроводу молодших підлітків; розробка та упровадження навчально-корекційної методики формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків.

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези було використано комплекс таких **методів дослідження**: *теоретичних* – аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, аналогія в процесі вивчення наукових джерел з педагогіки, психології, інклюзивної дидактики, лінгводидактики, нормативно-правової бази з питань шкільної та інклюзивної освіти для визначення базових понять, обґрунтування його методологічних засад; *емпіричних* – діагностичні (бесіди, анкетування, спостереження, опитування, порівняння) з метою визначення рівня сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків; педагогічний експеримент; праксиметричні (аналіз освітньої діяльності шкіл та логопедичних кабінетів, узагальнення результатів); *математичної статистики* – для кількісно-якісного аналізу одержаних результатів дослідження й доведення їх статистичної достовірності.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в роботі *уперше*: визначено, обґрунтовано та експериментально перевірено дидактичні умови формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи (створення сприятливого мовленнєвого оточення для молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи; забезпечення дидактичної адаптивності логопедичного супроводу молодших підлітків; розробка та упровадження навчально-корекційної методики формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків).

Уточнено суть поняття «мовленнєва компетентність молодших підлітків» та її компонентно-структурні складники (інтонаційно-просодичний, фонетико-фонематичний, лексико-граматичний, діамонологічний, психологічний), критерії, показники і рівні сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи.

Удосконалено зміст, форми, методи формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи на основі середовищного, культурологічного і інтеграційного підходів.

Подальшого розвитку і конкретизації набули наукові положення щодо застосування навчально-корекційної методики формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків, сучасні аспекти формування сприятливого мовленнєвого оточення для молодших підлітків, використання інформаційно-комунікаційних технологій, розвитку інклюзивного навчального середовища основної школи.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в роботу закладів загальної середньої освіти упроваджено систему дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи; розроблено

навчально-методичні посібники «Організація логопедичної роботи з підлітками і дорослими», «Організація логопедичних корекційно-розвиткових послуг підліткам з порушеннями мовлення в закладах системи охорони здоров'я», навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти «Мовленнєва компетентність підлітків як результат впливу освітнього середовища школи з інклюзивною формою навчання: дидактичний аспект», інтерактивні дидактичні конспекти для самостійної роботи молодших підлітків.

Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти під час вивчення з молодшими підлітками української мови, у роботі логопедів, психологів, у системі підвищення кваліфікації учителів і логопедів, стати науковою базою для подальшого вдосконалення й модернізації освітнього процесу з акцентом на формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи.

Основні результати дисертації впроваджено в освітній процес Полтавської загальноосвітньої школи I-III ступеня №37 Полтавської міської ради Полтавської області (довідка № 01-03/62 від 10.02.2021 р.), Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступеня № 38 Полтавської міської ради Полтавської області» (довідка №53 від 09.02.2021 р.), Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступеня № 25 Полтавської міської ради Полтавської області» (довідка №39 від 08.02.2021 р.), Комунального закладу «Полтавська гімназія № 6 Полтавської міської ради Полтавської області» (довідка №01-08-30/56 від 09.02.2021 р.), загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцького району Полтавської області (довідка №01-08/68 від 10.02.2021 р.), загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцького району Полтавської області (довідка №01-08/86 від 10.02.2021р.), Загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 імені В. О. Нижниченка Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцького району Полтавської області» (довідка №01-27/77 від 09.02.2021 р.). Рекомендовано до впровадження в навчальний процес закладів вищої освіти: Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-13/67 від 27.01.2021 р.), Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (довідка № 0104-003 від 27.01.2021 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка №461 від 28.01.2021 р.), Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (довідка № 11/1 від 09.02.21 р.).

Особистий внесок здобувачки у працях написаних у співавторстві: досліджено сучасні методики логопедичної корекції недоліків звукової сторони мовлення у підлітків і дорослих, розроблено дидактичний матеріал для корекції недоліків звуковимови у підлітків і дорослих [12]; розкрито зміст мовленнєвої компетентності молодших підлітків, розроблено діагностику та засоби розвитку складових мовленнєвої компетентності молодших підлітків [14].

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження узагальнено й висвітлено у доповідях на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Словіек, genom, swiat, zagrozenia» (Lublin, 2016), «Педагог в інклюзивному просторі: траєкторія фахової самоактуалізації» (Переяслав-Хмельницький, 2018), «Проектування позитивного життєвого простору особистості» (Полтава, 2019), «Спеціальна освіта: проблеми та перспективи». (Кам'янець-Подільський, 2020), «Integración de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad post-industrial» (Барселона, ESP, 2020), «Психологічні координати розвитку особистості: реалії та перспективи» (Полтава, 2020), «Полікультурна багатовекторність – шляхи до діалогу та розвитку» (Полтава, 2020), «International scientific integration 2020» (USA, 2020); «Обдаровані діти – скарб нації» (Київ, 2020); «Особливі діти: освіта і соціалізація» (Київ-Запоріжжя, 2020), «Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики» (Київ, 2020); «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (Суми, 2020); *всукраїнських* – «Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічні, психологічний, корекційний і медичний аспекти» (Полтава, 2017), «Освіта дітей з ментальними порушеннями права та проблеми» (Київ, 2019), «Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти» (Полтава, 2019), «Дошкільна освіта в Україні в умовах світових змін» (Полтава, 2019), «Інноваційні підходи в освіті дітей з особливими освітніми потребами» (Бердянськ, 2019), «Сучасна логопедія: інноваційні технології», (Миколаїв, 2019), «Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення» (Полтава, 2020), «Мистецтво в реаліях сучасної освіти» (Полтава, 2020); «Інноваційні підходи в освіті дітей з ООП» (Тернопіль, 2020), «Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості» (Київ, 2020).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи відбито в 30 публікаціях (28 – одноосібних), із них: 8 статей – у наукових фахових виданнях України, 3 – у закордонних виданнях; 13 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 3 – навчально-методичних посібники.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (312 найменувань, зокрема 21 іноземними мовами), 12 додатків обсягом 103 сторінки. Загальний обсяг дисертації становить 340 сторінок, основний текст – 209 сторінок. Робота містить 13 таблиць, 16 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність зазначеної проблеми, доцільність її розв'язання; розглянуто зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами дослідної роботи; сформульовано мету, окреслено завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи дослідження; обґрунтовано наукову новизну й практичне значення; подано відомості про апробацію; представлено інформацію про публікації за темою дисертації, її структуру й обсяг.

У першому розділі «**Науково-теоретичні засади проблеми формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи**» окреслено наукові підходи до розуміння суті мовленнєвої компетентності молодших підлітків здійснено-компонентно-структурний аналіз цього поняття; схарактеризовано дидактичний аспект інклюзивного навчального середовища основної школи, визначено його компоненти; проаналізовано стан формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах навчального середовища основної школи.

У процесі аналізу наукових джерел з'ясовано, що проблема формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи може розглядатися на загальнотеоретичному рівні (провідні наукові підходи до проблеми, а також аналіз базових категорій), конкретнотеоретичному (аналіз дидактичних та лінгводидактичних принципів, принципів інклюзивної дидактики) та прикладному (аналіз стану дослідженості визначеної проблеми у науковій літературі та практиці). На підставі теоретичного аналізу обґрунтовано методологічні засади проблеми дослідження (компетентнісний, середовищний, культурологічний, гуманістичний, інтеграційний, комплексний підходи), в межах яких здійснено характеристику процесу формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків.

На основі опрацювання науково-педагогічних джерел конкретизовано поняття «*мовленнєва компетентність молодших підлітків*», яку потрактовано як інтеграційну якість школяра, що характеризує його мовну особистість, проявляється у здатності до користування мовою, ефективній комунікації у соціумі та базується на знаннях і досвіді, набутих у процесі навчання і соціалізації. Сформульовано висновок, що мовленнєва компетентність молодших підлітків проявляється у практичному володінні усним мовленням, його інтонаційним оформленням, фонетико-фонематичною правильністю, достатнім лексико-граматичним об'ємом, уміннями говорити правильно, швидко й динамічно в діалозі й монологі, добре розуміти почуте і прочитане мовлення в будь-якому жанровому стилі у процесі спілкування.

Здійснений теоретичний аналіз наукових джерел щодо формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків (І. Абрамова, О. Андрєєва, Т. Бессонова, О. Бершанська, А. Богуш, Н. Волоскова, К. Горькова, Д. Ізаренков, О. Колишкін, О. Кучерук, М. Пентилюк, Л. Тенцер, О. Хорошковська, Г. Чиркіна Н. Чередніченко, А. Ярмолук та ін.) сприяв визначенню її компонентів: *інтонаційно-просодичний* – представляє систему знань необхідних для просодично та інтонаційно правильного оформлення мовлення, *фонетико-*

фонематичний – репрезентує рівень загального оволодіння правильною звуковимовою та рівень сформованості фонетико-фонематичних процесів; *лексико-граматичний* – демонструє загальне володіння лексичною системою мовлення, засвоєння основних граматичних категорій рідної мови та її основних синтаксичних конструкцій; *діамонологічний* – віддзеркалює сформованість монологічного та діалогічного мовлення та *психологічний* – розкриває уміння організувати й підтримувати процес спілкування та сформовані особистісні комунікативні характеристики.

Представлено провідні характеристики інклюзивного навчального середовища основної школи як відкритої системи можливостей та ресурсів для розвитку й саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу, котра забезпечує формування у школярів (як з нормальним рівнем розвитку – нормативні діти, так і діти з особливими освітніми потребами) низки компетентностей, визначених програмою навчальних предметів основної школи, та їх успішну соціалізацію. Виокремлено й схарактеризовано компоненти інклюзивного навчального середовища основної школи: просторово-предметний, суб'єктно-ресурсний, змістово-цільовий, процесуально-технологічний та інформаційно-дидактичний. Виявлено, що такий компонентно-структурний склад у повній мірі відбиває дидактичну суть інклюзивного навчального середовища основної школи – мету, суб'єкти освітнього процесу, принципи, зміст, форми, методи, засоби навчання, педагогічні й освітньо-управлінські технології, які сприятимуть формуванню мовленнєвої компетентності молодших підлітків як з нормативним розвитком, так і з різними мовленнєвими порушеннями.

Доведено, що, проєктуючи з позиції дидактики інклюзивне навчальне середовище основної школи, його інклюзивний складник забезпечує логопед та логопедичний кабінет, а також дидактичний інструментарій для ефективного логопедичного супроводу молодших підлітків з мовленнєвими порушеннями, зокрема, принципи інклюзивної дидактики: індивідуалізації навчання (розробка індивідуальних корекційно-розвивальних програм, індивідуальний підхід до кожного молодшого підлітка); науковості та доступності (організація процесу навчання української мови з урахуванням досягнень сучасної науки, сукупність запропонованих знань про мову, мовлення, предмети філологічних та природничих дисциплін має бути зрозумілою для всіх молодших підлітків у відповідності з рівнем їх розумового розвитку); послідовності й систематичності (актуалізація раніше вивченого матеріалу з української мови відповідно до змісту предметних програм, з урахуванням індивідуального рівня розвитку молодших підлітків та її інтересів); варіативності й корекційної спрямованості (організація особистісно-орієнтованого навчання для формування мовленнєвої компетентності в комплексі з корекційно-розвивальною роботою з молодшими підлітками); зростання складності (підбір для молодших підлітків, після опанування порівняно простими, складніших дидактичних завдань, спрямованих на поступовий розвиток усіх компонентів їх мовленнєвої компетентності); принцип зв'язку з життям (єдність теоретичних знань та практичних навичок використання у повсякденному житті різних форм, видів та засобів мовленнєвої діяльності у молодших підлітків в умовах

навчального середовища основної школи); наочності (гармонійне поєднання текстової навчальної інформації з різними засобами наочності, забезпечення молодшим підліткам умов для образного та візуального сприйняття навчального матеріалу); емоційності (забезпечення у молодших підлітків позитивних емоцій як спонукальної сили у процесі формування мовленнєвої компетентності); міжвідомчої інтеграції та партнерства (координація у процесі формування й розвитку мовленнєвої компетентності молодших підлітків дій учителів, логопедів, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів та ін.); контролю і корекції знань (ефективна педагогічна взаємодія в тандемі «учитель-учень», «логопед-учень», «учитель-логопед», отримання об'єктивної інформації про комунікативні та когнітивні можливості молодших підлітків та реалізація корекційних заходів щодо формування їх мовленнєвої компетентності).

Проаналізовано стан формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах навчального середовища основної школи у контексті здатності до комунікації і з'ясовано, що більше третини учнів, котрі мають низький або недостатній рівень комунікабельності, страждають на порушення мовлення та мовленнєвої діяльності, які проявляються в усіх її видах (аудіювання, читанні, письмі, говорінні). Виявлено причини мовленнєвих порушень серед молодших підлітків (педагогічна занедбаність; вікові гормональні зміни; неотримання логопедичної допомоги до 10 років; наслідки пережитої стресової ситуації; ортодонтичні проблеми; двомовність у сім'ях і незасвоєння норм української мови; підлітки, які перейшли зі спеціальної школи для дітей з вадами мовлення; підлітки, які за місцем проживання оволоділи діалектом певного регіону або общини; діти глухих або туговухих батьків). Доведено необхідність удосконалення всіх компонентів інклюзивного навчального середовища основної школи у контексті актуалізації проблеми формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків.

У *другому розділі* **«Теоретичне обґрунтування дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи»** окреслено та схарактеризовано дидактичні умови формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи.

З урахуванням змісту компонентів та особливостей формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи на основі методологічних підходів (середовищний, компетентнісний, культурологічний, гуманістичний, інтеграційний, комплексний), лінгводидактичних (принцип уваги до матерії мови, розуміння мовних значень, оцінки виразності мовлення, розвитку мовного чуття, координації усного й писемного мовлення, прискорення темпів навчання), дидактичних (індивідуалізації навчання, науковості та доступності, послідовності і систематичності, зростання складності, принцип зв'язку з життям, наочності, емоційної) принципів, принципів інклюзивної дидактики (індивідуалізації навчання, науковості та доступності, послідовності й систематичності, варіативності й корекційної спрямованості, зростання

складності, принцип зв'язку з життям, наочності, емоційності, міжвідомчої інтеграції та партнерства, контролю і корекції знань) та специфічних принципів формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи (паритетності, комунікативно-когнітивної спрямованості, особистісної спрямованості, рефлексії, співробітництва і співдружності) виділено та обґрунтовано *дидактичні умови* як результат цілеспрямованого відбору, конструювання і реалізації елементів змісту, методів, засобів, організаційних форм навчання та навчальної діяльності молодших підлітків для досягнення ключової дидактичної мети – формування їх мовленнєвої компетентності в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи: 1) створення сприятливого мовленнєвого оточення для молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи; 2) забезпечення дидактичної адаптивності логопедичного супроводу молодших підлітків; 3) розробка та упровадження навчально-корекційної методики формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків.

Створення сприятливого мовленнєвого оточення для молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи, *як перша дидактична умова*, прогнозує використання потенційних можливостей впливу різних чинників (шкільне оточення, дидактичний інструментарій, характер взаємовідносин з представниками найближчого кола спілкування) на навчання рідної мови і розвиток мовлення учнів, що є інтеграцією спеціально організованої мовленнєвої діяльності як комунікативної взаємодії, забезпечення доброзичливої атмосфери в школі (на уроках, у позакласних заходах, в спілкуванні на перервах, з педагогами тощо) та просторово-предметного складника інклюзивного навчального середовища основної школи.

Друга дидактична умова передбачає забезпечення дидактичної адаптивності логопедичного супроводу молодших підлітків як механізму двосторонньої педагогічної взаємодії тандему «логопед-учень» під час процесу навчання в школі з метою здійснення дидактичного корекційно-розвивального впливу й отримання результату (позитивної динаміки у рівнях сформованості мовленнєвої компетентності учнів) шляхом реалізації лінгводидактичних, дидактичних та принципів інклюзивної дидактики, дотримання логопедом демократичного стилю спілкування з молодшими підлітками та стилю співробітництва, застосування технології дидактичних ігор.

Третя дидактична умова інтегрує розробку та упровадження навчально-корекційної методики формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків, яка містить цільовий, змістово-діяльнісний та мотиваційно-стимулюючий компоненти і реалізується у три етапи (I етап – організаційно-ознайомлювальний, II етап – корекційно-діяльнісний, III етап – функціонально-комунікативний), котрі детермінують неперервний процес формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи.

Забезпечити реалізацію комплексу дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного

навчального середовища основної школи покликані: технології (технологія дидактичної гри, тренінгові технології, ІКТ); форми організації навчально-корекційної роботи (індивідуальна, підгрупова, групова та самостійна робота), уроки української мови, типи бінарних уроків формування мовленнєвої компетентності й ефективної комунікації, дискусійні клуби, засідання літературного гуртка; методи (висловлення думок, методів організації обговорення та дискусії, методів роботи з текстами); засоби навчання (навчально-методичні посібники «Організація логопедичної роботи з підлітками і дорослими», «Організація логопедичних корекційно-розвиткових послуг підліткам з порушеннями мовлення в закладах системи охорони здоров'я», інтерактивні дидактичні конспекти для самостійної роботи молодших підлітків тощо).

У *третьому розділі* «**Експериментальна перевірка ефективності дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи**» схарактеризовано загальну організацію, етапи проведення і результати педагогічного експерименту з перевірки дієвості реалізації дидактичних умов.

Педагогічний експеримент здійснювався упродовж 2016-2020 рр. у межах трьох етапів (підготовчий – 2016-2018 рр., констатувальний – 2018-2019 рр., формувальний – 2019-2020 рр.) на базі закладів загальної середньої освіти міст Полтава та Горішні Плавні Полтавської області. Усього в експерименті взяло участь 1415 учнів основної школи (5,6,7 класи), 8 вчителів і 8 логопедів. Серед 1415 обстежених учнів 1212 учнів (85,66%) не мали мовленнєвих порушень, у 203 (14,34%) учнів було виявлено мовленнєві порушення. Відтак, для педагогічного експерименту і його подальшого здійснення було обрано 203 молодші підлітки з порушеннями мовлення, з яких було сформовано експериментальну групу (ЕГ – 101 учень) та контрольну групу (КГ – 102 учні).

На початковому етапі здійснено теоретичний аналіз поняття «мовленнєва компетентність молодших підлітків», визначено її структурні компоненти, проаналізовано сучасний стан формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків, унаслідок чого доведено актуальність проблеми.

На констатувальному етапі визначено критерії (інтонаційно-просодичний, фонетико-фонематичний, лексико-граматичний, діалогологічний, психологічний), їх показники і рівні сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків (високий, достатній, низький), підготовлено учителів та логопедів до експериментальної роботи щодо упровадження визначеної сукупності дидактичних умов.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту дозволили встановити, що високий рівень сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків притаманний 11,76% учнів КГ та 11,88% ЕГ; достатній рівень продемонстрували 35,29% учнів КГ та 34,65% ЕГ; низький рівень виявлено у 52,95% учнів КГ та 53,47% учнів ЕГ. Статистичний аналіз за критерієм Пірсона χ^2 свідчить, що показники констатувального експерименту при визначенні рівнів сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків КГ та ЕГ істотно не відрізняються.

На *формульованому етапі* експерименту здійснено перевірку ефективності запропонованих дидактичних умов. Для успішного впровадження сукупності визначених дидактичних умов, послуговуючись комплексним підходом та результатами констатувальної діагностики, визначено три етапи, що різнилися за своїми завданнями і тривалістю та передбачали реалізацію трьох напрямів дидактичного корекційно-розвивального впливу на формування усіх компонентів мовленнєвої компетентності молодших підлітків ЕГ в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи: логопедичного (формування й розвиток інтонаційно-просодичного, фонетико-фонематичного, лексико-граматичного, діалоогологічного компонентів мовленнєвої компетентності молодших підлітків), дидактико-психологічного (формування й розвиток психологічного компоненту мовленнєвої компетентності молодших підлітків через формування позитивних комунікативних рис особистості) та логопедично-психологічного (формування й розвиток умінь у молодших підлітків ефективно взаємодіяти у різних комунікативних ситуаціях).

Реалізація дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи передбачала такі етапи:

1) *організаційно-ознайомлювальний*, спрямований підготовку учителів української мови, логопедів, психологів до впровадження дидактичних умов та роботи з молодшими підлітками ЕГ; на встановлення та налагодження емоційного контакту з молодшим підлітком з ЕГ, зниження емоційної напруги під час спілкування, створення позитивного емоційного настрою та довірливих взаємовідносин між молодшим підлітком та педагогом (учителем, логопедом) та між підлітками, що входили до однієї підгрупи;

2) *корекційно-діяльнісний*, націлений на формування всіх компонентів мовленнєвої компетентності молодших підлітків ЕГ, розвиток та вдосконалення мовленнєвих і комунікативних умінь учнів, які мають мовленнєві порушення під час комплексної реалізації визначених дидактичних умов;

3) *функціонально-комунікативний*, орієнтований на закріплення сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків ЕГ, розвиток ініціативності та активності у спілкуванні.

На кожному вище згаданому етапі залучалися вчителі української мови, логопеди, психологи, які забезпечували створення сприятливого мовленнєвого оточення для молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи (реалізація першої дидактичної умови) – доброзичлива атмосфера, мотиваційна мова педагогів, партнерські стосунки з учнями у навчальній взаємодії; реалізація дидактичних і специфічних принципів, принципів інклюзивної дидактики та лінгводидактики; інтерактивні методи навчання української мови, спілкування у позаурочний час, відвідування літературних гуртків та дискусійних клубів тощо; забезпечувалася дидактична адаптивність логопедичного супроводу молодших підлітків (реалізація другої дидактичної умови) – навчально-методичні матеріали, підручники, посібники з підібраним мовленнєвим матеріалом, застосування методів і прийомів логопедичної роботи, методики подолання різних форм

порушень мовлення, розробка індивідуально-орієнтованих програм корекційної впливу, інтерактивні дидактичні конспекти для самостійної роботи молодших підлітків та ін. Упровадження авторської навчально-корекційної методики формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків здійснювалося логопедами (реалізація третьої дидактичної умови) у змішаній формі, як за допомогою індивідуальних, підгрупових, групових занять, самостійної роботи, так і з залученням засобів альтернативної комунікації (месенджер-додаток «Viber», «Skype» та вебсервіс «Google Classroom») та гейміфікації навчально-корекційного процесу.

Узагальнення результатів експериментальної роботи підтверджують доцільність упровадження дидактичних умов, оскільки кожен із критеріїв мовленнєвої компетентності молодших підлітків набув позитивної динаміки змін (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка змін у рівнях сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків (після формувального етапу)

Критерії	Групи	Високий	Достатній	Низький	Високий	Достатній	Низький
		чол	чол	чол	%	%	%
Інтонаційно-просодичний	КГ	2	1	-3	+1,96%	+0,98%	-2,94%
	ЕГ	16	19	-35	+15,84%	+18,81%	-34,65%
Фонетико-фонематичний	КГ	0	1	-1	0,00%	+0,98%	-0,98%
	ЕГ	12	21	-33	+11,88%	+20,79%	-32,67%
Лексико-граматичний	КГ	1	-1	0	+0,98%	-0,98%	0,00%
	ЕГ	9	22	-31	+8,91%	+21,78%	-30,69%
Діамонологічний	КГ	1	2	-3	+0,98%	+1,96%	-2,94%
	ЕГ	12	27	-39	+11,88%	+26,73%	-38,61%
Психологічний	КГ	0	2	-2	0,00%	+1,96%	-1,96%
	ЕГ	15	14	-29	+14,85%	+13,86%	-28,71%
Узагальнений показник	КГ	1	1	-2	+0,98%	+0,98%	-1,96%
	ЕГ	12	21	-33	+11,88%	+20,79%	-32,67%

Таким чином, узагальнені підсумкові результати формувального експерименту свідчать про зростання показників сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків експериментальних груп порівняно з контрольними. Отримана статистично значуща різниця у рівнях сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків експериментальних груп до і після формувального етапу дослідження засвідчила, що в експериментальних групах, на відміну від контрольних, суттєво зменшилась кількість підлітків із низьким рівнем сформованості мовленнєвої компетентності (в КГ зменшилась на 1,96 %, а в ЕГ – на 32,67 %), водночас зросла кількість підлітків із достатнім

(у КГ зросла на 0,98 %, а в ЕГ – на 20,79 %.) та високим (у КГ зросла на 0,98 %, а в ЕГ – на 11,88 %) рівнями. Підтвердження достовірності експериментальних даних здійснено за критерієм однорідності Пірсона.

ВИСНОВКИ

На основі узагальнення результатів дослідження проблеми формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи у дидактичному контексті сформульовано такі висновки:

1. Проаналізовано стан досліджуваної проблеми формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи та підтверджено її актуальність в сучасних умовах. Теоретичний аналіз наукової літератури, положень сучасних концепцій розвитку шкільної освіти свідчить про те, що в педагогічній теорії та практиці значна увага приділяється різним аспектам формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків. Водночас, проблема формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи у дидактичному контексті ще не набула системного та обґрунтованого висвітлення.

Мовленнєва компетентність молодших підлітків детермінована як інтеграційна якість школяра, яка характеризує його мовну особистість, проявляється у здатності до користування мовою, ефективній комунікації у соціумі та базується на знаннях і досвіді, набутих у процесі навчання і соціалізації. Її прояви віддзеркалюються у практичному володінні усним мовленням, його інтонаційним оформленням, фонетико-фонематичною правильністю, достатнім лексико-граматичним об'ємом, уміннями говорити правильно, швидко й динамічно в діалозі й монологі, добре розуміти почуте і прочитане мовлення в будь-якому жанровому стилі у процесі спілкування. Визначено структуру мовленнєвої компетентності молодших підлітків, яку складають інтонаційно-просодичний, фонетико-фонематичний, лексико-граматичний; діамнологічний та психологічний компоненти.

2. Визначено критерії і рівні сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків. Інтонаційно-просодичний критерій відбиває ступінь сформованості просодичного та інтонаційного оформлення мовлення, що проявляються в розвиненості та іннервації дихального, голосового, артикуляційного апаратів, вільному акцентуаційно-ритмічному оформленні мовлення та умінні використовувати інтонацію, наголоси та паузації відповідно до тематики та стилю спілкування; фонетико-фонематичний критерій розкриває загальне оволодіння вимовою звуків рідної мови та їх автоматизованим використанням в активному мовленні; сформованість фонетико-фонематичних процесів (фонематичного аналізу, синтезу, уявлень про звуки рідної мови, сформованість фонематичного контролю; лексико-граматичний критерій віддзеркалює загальний рівень володіння лексичною системою мовлення та основними граматичними категоріями рідної мови (словозміни, словотворення), вміння застосувати основні морфологічні та синтаксичні категорії в процесі мовленнєвої діяльності; діамнологічний критерій

демонструє самостійне володіння монологічним та діалогічним мовленням; психологічний критерій відбиває уміння організувати та підтримувати процес спілкування та рівень сформованості особистісних характеристик. На основі комплексного врахування критеріїв і їх показників схарактеризовано три рівні сформованості мовленнєвої компетентності молодших підлітків: низький, достатній, високий.

3. Виявлено й теоретично обґрунтовано дидактичні умови, що сприяють підвищенню ефективності формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи, а саме: створення сприятливого мовленнєвого оточення для молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи; забезпечення дидактичної адаптивності логопедичного супроводу молодших підлітків; розробка та упровадження навчально-корекційної методики формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків.

Доведено ефективність впливу визначених дидактичних умов на формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи. Динаміка рівневих характеристик досліджуваної компетентності демонструє позитивні зміни в експериментальній групі, а саме: на 11,88% зросла кількість молодших підлітків з високим рівнем сформованості досліджуваного феномена; з достатнім – збільшилася на 20,79%, зменшилася кількість молодших підлітків з низьким рівнем – на 32,67%. Результати експериментально-дослідної перевірки ефективності дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи методами математичної статистики (критерій однорідності Пірсона) доводять доцільність упроваджених авторських напрацювань.

4. Розроблено навчально-методичне забезпечення для формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в інклюзивному освітньому середовищі основної школи, зокрема, «Організація логопедичної роботи з підлітками і дорослими», «Організація логопедичних корекційно-розвиткових послуг підліткам з порушеннями мовлення в закладах системи охорони здоров'я», навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти «Мовленнєва компетентність підлітків як результат впливу освітнього середовища школи з інклюзивною формою навчання: дидактичний аспект», інтерактивні дидактичні конспекти для самостійної роботи молодших підлітків.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи. Подальшого вивчення потребують такі найперспективніші напрями, як: удосконалення змісту, форм, методів, засобів індивідуального корекційно-розвивального навчання, розробка уроків на основі дидактичної адаптивності у процесі логопедичного супроводу молодших підлітків, навчально-корекційні технології формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах цифровізації, розробка електронних навчальних ресурсів для самостійної мовної освіти молодших підлітків тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації *Наукові статті у фахових (у т.ч. наукометричних) виданнях України*

1. Губарь О. Г. Структура мовленнєвої компетенції підлітка. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. ЛНУ імені Тараса Шевченка. Луганськ : ЛНУ імені Т. Г. Шевченка, 2010. Вип. 10 (197), ч. 2. С. 124–134.

2. Губарь О. Г. Феномен мовної особистості в сучасному освітньому просторі: теоретичний аспект. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. пр. КПНУ імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. Вип. 6, ч. 1. С. 84–95.

3. Губарь О. Г. Вплив рівня знань з лексико-граматичної складової мовлення на формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах основної школи. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2021. Вип. 1. С. 128-137.

4. Губарь О. Г. Розвиток особистості в підлітковому віці та роль мовлення в процесі її соціалізації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19* : зб. наук. пр. НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2009. Вип. 14. С. 32–34.

5. Губарь О. Г. Основні етапи розвитку логопедичної допомоги підліткам в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19* : зб. наук. пр. Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2011. Вип. 17. С. 61–66.

6. Губарь О. Г. Переорієнтація змісту логопедичної роботи з підлітком в умовах глобалізаційних процесів. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. пр. ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. Вип. 22. С. 68–72.

7. Губарь О. Г. Вплив мовленнєвих вад на формування акцентуацій характеру в підлітків. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19* : зб. наук. пр. НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2014. Вип. 28. С. 62–67.

8. Губарь О.Г. Надання логопедичних корекційно-розвиткових послуг підліткам в Україні в умовах освітніх навчальних закладів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19* : зб. наук. пр.; НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. Вип. 37. С. 40–45.

Наукові статті в зарубіжних виданнях

9. Hubar O. Właściwości mówienia nastolatków w warunkach informacyjnego społeczeństwa. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska, sectio N – Educatio Nova*. 2017. Vol. 2. P. 77–90.

10. Hubar O. Influence of phonetic disorders on speech competence of teenagers. *Virtus*. 2020. No. 46. P. 70–74.

11. Губарь О. Г. Вплив рівня сформованості мовленнєвої компетентності на самосприйняття підлітків в умовах основної школи. *Sworld Journal*. 2020. Issue 6, part 4. P. 128-134.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

12. Губарь О. Г., Федорович Л. О. Організація логопедичної роботи з підлітками і дорослими : навч.-метод. посібн. Полтава, 2004. 68 с.
13. Губарь О. Г. Організація логопедичних корекційно-розвиткових послуг підліткам з порушеннями мовлення в закладах системи охорони здоров'я. Полтава : АСМІ, 2018. 385 с.
14. Гриньова М. В., Губарь О. Г. Мовленнєва компетентність підлітків як результат впливу освітнього середовища школи з інклюзивною формою навчання (дидактичний аспект) : навч. посіб. Полтава : АСМІ, 2020. 181 с.
15. Hubar O. Forming teenagers' speech competence. *Genom-Człowiek-Świat-Zagrozenia* : III Ogólnopolska Konferencja Naukowo-Szkoleniowa Medycyna Personalizowana, Lublin, 23–25 listopada 2016 r. Lublin, 2016. P. 141–142.
16. Діагностика рівня розвитку мовленнєвої компетенції підлітків із стертою дизартрією (компоненти, критерії, показники). *Integración de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad post- industrial, (Barcelona, España, 24 de abril de 2020)*. Barselona, 2020. P. 84–95.
17. Губарь О. Г. Вплив фонетичних порушень на мовленнєву компетенцію молодших підлітків. *International scientific integration '2020 : proceedings conference, USA, November 9–10, 2020*. Seattle: SE&E & SWorld, 2020. P. 465–467
18. Губарь О. Г. Актуальність корекційної роботи з підлітками та дорослими, що потребують логопедичної допомоги. *Актуальні проблеми спеціальної психології та педагогіки* : зб. наук. пр. Херсон : Вишемирський В. С., 2007. С. 62–66.
19. Губарь О. Г. Формування особистості підлітка в процесі його соціалізації. *Електронний збірник наукових праць Запорізької обласної академії післядипломної педагогічної освіти*. 2011. Вип. 4. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pagesvyp4_vyhovanna/gubar.pdf
20. Губарь О. Г. Психолого-педагогічна діагностика підлітків: мовленнєвий аспект. *Новітні медико-психолого-педагогічні технології діагностики, запобігання і подолання мовленнєвих розладів* : матер. II міжнар. наук.-практ. конф., Полтава, 1–2 жовт. 2009 р. Полтава : ПДПУ імені В. Г. Короленка, 2009. С. 41–47.
21. Губарь О. Г. Використання музичних засобів в процесі автоматизації звуковимови підлітків з дизартрією. *Тенденції і перспективи розвитку світового хореографічного і музичного мистецтва* : матер. III всеукр. наук.-практ. конф., Полтава, 18–19 лист. 2013 р. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. С. 169–172.
22. Губарь О. Г. Фахова підготовка вчителя-логопеда до подолання порушень мовлення підлітків. *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти* : матер. всеукр. наук.-практ. конф., Полтава, 13–14 квіт. 2017 р. Полтава : АСМІ, 2017. С. 76–82.
23. Губарь О. Г. Організація логопедичної допомоги підліткам в Україні на сучасному етапі. *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і*

медичний аспекти : матер. всеукр. наук.-практ. конф., Полтава, 14–15 трав. 2019 р. Полтава : АСМІ, 2019. С. 97–103.

24. Губарь О. Г. Перспективи організації логопедичної роботи з підлітками в умовах основної школи. *Проектування позитивного життєвого простору особистості* : матер. міжнар. наук.-практ. конф., Полтава, 18–19 квіт. 2019 р. Полтава : АСМІ, 2019. С. 135–137.

25. Губарь О. Г. Вплив фонетичних порушень підлітків на процес адаптації до умов ЗЗСО. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості* : матер. XII всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., 20 травня 2020 р. Київ, 2020. С. 90–94.

26. Губарь О. Г. Мовленнєва компетенція підлітків з фонетичними порушеннями. *Особливі діти: освіта і соціалізація* : зб. тез доп. VI міжнар. конгр. зі спец. пед. та психол., Київ–Запоріжжя, 1–2 жовт. 2020 р. Запоріжжя : Хортицької національної академії, 2020. С. 238–240.

27. Губарь О. Г. Особливості розвитку лексико-граматичної сторони мовлення підлітків з фонетичними порушеннями. *Обдаровані діти – скарб нації* : зб. матер. міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., Київ, 8–11 груд. 2020 р. / Ін-т обдарованої дитини НАПН України. Київ, 2020. С. 94–99.

28. Губарь О. Г. Логопедична робота з автоматизації вимови звуків у підлітків в умовах поліклініки. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / голов. ред. М. І. Степаненко ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2009. Вип. 2. С. 8–12.

29. Губарь О. Г. Особливості логопедичної допомоги дітям підліткового віку з недоліками звуковимови в умовах логопедичного кабінету поліклініки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19* : зб. наук. пр. / ред. кол.: В. В. Нечипоренко та ін. ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2009. Вип. 13. С. 19–21.

30. Губарь О. Г. Логопедична допомога підліткам з вадами мовлення в закладах Міністерства охорони здоров'я України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / голов. ред. С. О. Семеріков ; ЛНУ імені Т. Г. Шевченка, 2011. Вип. 14 (225). С. 114–120.

АНОТАЦІЇ

Губарь О. Г. Дидактичні умови формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання. – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2021.

Дисертація є теоретико-експериментальним дослідженням дидактичних умов формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в інклюзивному навчальному середовищі основної школи. Проаналізовано зміст і

структуру мовленнєвої компетентності молодших підлітків, виокремлено її компоненти (інтонаційно-просодичний, фонетико-фонематичний, лексико-граматичний, діалонологічний, психологічний), схарактеризовано критерії, показники й рівні її сформованості. Визначено, обґрунтовано та експериментально перевірено дидактичні умови формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи: створення сприятливого мовленнєво-оточуючого середовища для молодших підлітків в умовах інклюзивного навчального середовища основної школи; забезпечення дидактичної адаптивності логопедичного супроводу молодших підлітків; розробка та упровадження навчально-корекційної методики формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків.

Ключові слова: молодші підлітки, мовленнєва компетентність, основна школа, інклюзивне навчальне середовище, дидактичні умови, логопедичний супровід, навчально-корекційна методика.

Губарь О. Г. Дидактические условия формирования речевой компетентности младших подростков в условиях инклюзивной учебной среды основной школы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. – Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко. – Полтава, 2021.

Диссертация является теоретико-экспериментальным исследованием дидактических условий формирования речевой компетентности младших подростков в инклюзивной учебной среде основной школы. Проанализированы содержание и структура речевой компетентности младших подростков, выделены ее компоненты (интонационно-просодический, фонетико-фонематический, лексико-грамматический, диалонологический, психологический), охарактеризованы критерии, показатели и уровни сформированности. Выделены, обоснованы и экспериментально проверены дидактические условия формирования речевой компетентности младших подростков в условиях инклюзивной учебной среды основной школы: создание благоприятного речевого окружения для младших подростков в условиях инклюзивного учебной среды основной школы; обеспечение дидактической адаптивности логопедического сопровождения младших подростков; разработка и внедрение учебно-коррекционной методики формирования речевой компетентности младших подростков.

Ключевые слова: младшие подростки, речевая компетентность, основная школа, инклюзивная учебная среда, дидактические условия, логопедическое сопровождение, учебно-коррекционная методика.

Hubar O. G. Didactic conditions for the formation of speech competence of younger adolescents in an inclusive learning environment of basic school. – Manuscript.

Dissertation for Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.09 – Theory of Learning. – V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University. – Poltava, 2021.

The dissertation is a theoretical and experimental study of the didactic conditions for the formation of speech competence of young adolescents in an inclusive learning environment of basic school.

Based on the development of scientific and pedagogical sources, the concept of "speech competence of younger adolescents" is clarified, deepened and specified. The conclusion is formulated that the speech competence of younger adolescents is manifested in the practical mastery of oral speech, its intonation, phonetic and phonemic correctness, sufficient lexical and grammatical volume, the ability to speak correctly, quickly and dynamically in dialogue and monologue, good understanding of heard and read in any genre style in the process of communication.

The content and structure of language / speech competence of younger adolescents are analyzed, its components (intonation-prosodic, phonetic-phonemic, lexico-grammatical, diamonological, psychological) are singled out. Also, the criteria, indicators and levels of formation of speech competence are characterized.

The didactic conditions of formation of speech competence of junior teenagers in the conditions of inclusive educational environment of the basic school are defined, substantiated and experimentally checked: creating a favorable speech environment for younger adolescents in an inclusive learning environment of primary school; ensuring didactic adaptability of speech therapy support for younger adolescents; development and implementation of educational and correctional methods for the formation of speech competence of young adolescents.

The Implementation of didactic conditions involves the following stages: organizational and introductory stage, which is aimed at preparing teachers, speech therapists, psychologists to introduce didactic conditions and work with younger adolescents, establishing emotional contact with the student, creating a positive emotional mood and trusting relationship between him and the teacher (teacher, speech therapist) and between adolescents; correctional activity stage, which is aimed at the formation of components of speech competence of younger adolescents, development and improvement of speech and communication skills of students with speech disorders during the comprehensive implementation of certain didactic conditions; functional-communicative stage, which is focused on consolidating the formation of speech competence of younger adolescents, the development of initiative and activity in communication.

Key words: *younger adolescents, speech competence, educational environment, inclusive educational environment, didactic conditions, didactic principles, adaptive speech therapy.*